

Остапенко А. А.,
здобувачка вищої освіти ступеня доктора філософії
Державної установи «Інститут економіко-правових досліджень імені В. К. Макутова
Національної академії наук України»

МАЙНОВІ ПРАВА ЯК ОБ'ЄКТ ПРИМУСОВОГО ВІДЧУЖЕННЯ У ПЕРІОД ВОЄННОГО СТАНУ

PROPERTY RIGHTS AS AN OBJECT OF FORCED ALIENATION DURING MARTIAL LAW

Стаття присвячена дослідженню проблематики реалізації процедури примусового відчуження майна для потреб оборони в умовах воєнного стану, зокрема щодо співмірності застосування такого заходу державного примусу із обмеження права приватної власності. У статті проаналізовано актуальні дослідження та публікації таких вчених, як О. Клименко (публікація «Правова природа та розвиток інституту ревізиції в праві України»), А. Гриняк (публікація «Примусове відчуження майна в умовах воєнного стану в Україні»), Р. Миронюк та Г. Сластнікова (публікація «Особливості відчуження майна в умовах воєнного стану: адміністративно-правовий аспект»), О. Настіна (публікація «Особливості нормативно-правового регулювання примусового припинення права власності на землю в умовах правового режиму воєнного стану в Україні»). У статті проаналізовано питання примусового відчуження акцій акціонерних товариств для потреб оборони в умовах воєнного стану; проведено аналіз законодавчих актів, які регламентують процес примусового відчуження майна в умовах воєнного стану; наведено ознаки майна, яке може бути визнано таким, що необхідне для потреб воєнного часу та може бути примусово відчужене, зокрема виділено такі характеристики, як стратегічна значимість майна та функціональне призначення майна. Також, у статті зроблено висновок про те, що акції не можуть бути об'єктом примусового відчуження майна та наголошено на необхідності внесення відповідних змін у законодавство України; запропоновано закріпити на законодавчому рівні перелік майна, яке не може бути примусово відчужене в умовах воєнного стану включивши в даний перелік, зокрема, але не виключно, акції акціонерних товариств.

Ключові слова: *ревізіція, примусове відчуження майна, майнові права, акції, цінні папери, воєнний стан, військове майно, управління державним майном.*

The article is devoted to the study of the problems of the implementation of the procedure of forced alienation of property for the needs of defense in conditions of martial law, in particular, regarding the proportionality of the use of such a measure of state coercion to limit the right to private property. The article analyzes current research and publications of such scientists as O. Klymenko (publication "Legal nature and development of the institution of requisition in the law of Ukraine"), A. Hryniak (publication "Compulsory alienation of property under martial law in Ukraine"), R. Mironyuk and H. Slastnikova (publication "Features of alienation of property in martial law: administrative and legal aspect"), O. Nastina (publication "Peculiarities of regulatory and legal regulation of forced termination of ownership rights to land under the legal regime of martial law in Ukraine"). The article analyzes the issue of forced alienation of shares of joint-stock companies for defense needs under martial law; an analysis of legislative acts regulating the process of forced alienation of property under martial law was carried out; features of property that can be recognized as necessary for wartime needs and can be compulsorily alienated are given, in particular, such characteristics as the strategic significance of the property and the functional purpose of the property are highlighted. Also, the article concludes that shares cannot be the object of forced alienation of property and emphasizes the need to make appropriate changes to the legislation of Ukraine; it is proposed to enshrine at the legislative level the list of property that cannot be forcibly alienated under martial law, including in this list, in particular, but not exclusively, shares of joint-stock companies.

Key words: *requisition, forced alienation of property, property rights, shares, securities, martial law, military property, management of state property.*

Вступ. В умовах сьогодення критично постало питання належного матеріально-технічного забезпечення Збройних сил України. З метою забезпечення потреб держави в умо-

вах воєнного стану законодавчо закріплені механізми передачі, примусового відчуження або вилучення майна у фізичних та юридичних осіб. Одним із таких інструментів є примусове

відчуження майна (реквізиція), що опосередковує правовідносини припинення права власності поза волею власника.

Разом з тим, право власності необхідно розглядати як абсолютне право, а його припинення допускається лише на підставах і в порядку, визначених законодавством [17, с. 98]. Статтею 41 Конституції України передбачено, що ніхто не може бути протиправно позбавлений права власності, право приватної власності є непорушним [1].

Примусове відчуження приватної власності в умовах воєнного стану має здійснюватися за принципами пропорційності, прозорості та справедливості, що забезпечить дотримання прав людини під час реалізації правового примусу.

З метою забезпечення дотримання державою принципу непорушності права приватної власності та забезпечення ефективного механізму примусового відчуження майна, особливо значення набуває питання переліку об'єктів, які не можуть бути примусово відчужені в умовах воєнного стану. Цим і зумовлюється актуальність цього дослідження.

Мета дослідження. Метою статті є вивчення стану розвитку інституту примусового відчуження майнових прав в умовах воєнного стану та надати пропозиції та рекомендації щодо удосконалення нормативного регулювання процедури примусового відчуження майна в умовах воєнного стану.

Методи дослідження. Для досягнення поставленої мети використано загально-наукові та спеціальні методологічні підходи, такі як герменевтичний метод, діалектичний метод, формально-юридичний метод, метод аналізу та узагальнення, та інші.

Результати дослідження. Питання примусового відчуження або вилучення майна активно досліджується вітчизняними правниками, серед яких В. Коссак, В. Крат, І. Спасибо-Фатєєва, А. Гриняк, Р. Миронюк, О. Клименко та інші. До прикладу, О. Клименко в публікації «Правова природа інституту реквізиції в праві України» приділяв увагу дослідженню правової природи реквізиції, юридичній кваліфікації реквізиція за законодавством України та практиці правового регулювання відносин реквізиції [16]. А. Гриняк у публікації «При-

мусове відчуження майна в умовах воєнного стану в Україні» приділяє увагу дослідженню «юридичного складу» реквізиції, аналізуючи кожен елемент такого складу у розрізі регулювання національним законодавством [15]. У публікації «Особливості відчуження майна в умовах воєнного стану: адміністративно-правовий аспект» Р. Миронюк та Г. Сластнікова приділяють увагу необхідності конкретизації на законодавчому рівні переліку майна, яке не може бути реквізоване, систематизації порядку примусового відчуження майна та порядку відшкодування власникам вартості вилученого майна [19]. Проблематика нормативно-правового регулювання примусового припинення права власності на землю в умовах воєнного стану досліджувалася О. Настіною [20].

Примусове відчуження майна (реквізиція) є одним із конституційних обмежень права приватної власності особи, яке винятково допускається з мотивів суспільної необхідності в умовах воєнного або надзвичайного стану. Так, у статті 41 Конституції України закріплено, що примусове відчуження об'єктів права приватної власності може бути застосоване лише як виняток з мотивів суспільної необхідності, на підставі і в порядку, встановлених законом, та за умови попереднього і повного відшкодування їх вартості. Примусове відчуження таких об'єктів з наступним повним відшкодуванням їх вартості допускається лише в умовах воєнного чи надзвичайного стану [1]. Згідно зі статтею 1 Протоколу № 1 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, яку ратифіковано Законом України № 475/97-ВР від 17 липня 1997 року, кожна фізична або юридична особа має право мирно володіти своїм майном. Ніхто не може бути позбавлений своєї власності інакше як в інтересах суспільства і на умовах, передбачених законом і загальними принципами міжнародного права [2].

24 лютого 2022 року у зв'язку з військовою агресією Російської Федерації проти України, на підставі пропозиції Ради національної безпеки і оборони України Указом Президента України № 64/2022 «Про введення воєнного стану в Україні» [11], затвердженого Законом України «Про затвердження Указу Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» від 24 квітня 2022 року № 2102-ІХ

[4], введено в Україні воєнний стан з 05 години 30 хвилин 24 лютого 2022 року строком на 30 діб, який у подальшому було неодноразово продовжено.

В умовах воєнного стану таке конституційне обмеження як реквізиція може бути застосовано виключно для забезпечення обороноздатності держави та за умови наявності у держави потреби, яка може бути задоволена за рахунок такого майна. Тобто, примусове відчуження майна в умовах воєнного стану завжди переслідує легітимну мету – забезпечення потреб оборони.

А. Гриняк пропонує розглядати реквізицію як правове явище, юридичний факт, та для настання юридичних наслідків примусового відчуження майна вважає необхідним встановити юридичний склад, що передбачає сукупність взаємозалежних юридичних фактів (оголошення воєнного стану, прийняття державним органом рішення про реквізицію, оплата основа відчуження майна та дотримання процедури оцінки ринкової вартості майна) [15, с. 24].

Проте, на законодавчому рівні не закріплено конкретний перелік майна, що може бути відчужене в процесі реквізиції. Так, нормою статті 353 Цивільного кодексу України передбачено, що примусовому відчуженню підлягає майно, не конкретизуючи яке саме майно [3]. При цьому, майном як особливим об'єктом вважаються окрема річ, сукупність речей, а також майнові права та обов'язки. Із означеного можна дійти висновку, що обмежень щодо майна, яке підлягає реквізиції законодавство не містить.

Виключенням є об'єкти права власності Російської Федерації та її резидентів, визначення яких закріплено у статті 1 Закону України «Про основні засади примусового вилучення в Україні об'єктів права власності Російської Федерації та її резидентів» № 2116-IX від 03 березня 2023 року [5], до яких віднесено рухоме і нерухоме майно, кошти, вклади у банках, цінні папери, корпоративні права, інше майно (активи), що знаходяться (zareєстровані) на території України та безпосередньо або через афілійованих осіб належать Російській Федерації та її резидентам. У вказаному Законі, крім іншого, закріплені правові основи відчуження такого майна.

Проте, правова природа процесу примусового відчуження майна в умовах воєнного

стану та процесу вилучення в Україні об'єктів права власності Російської Федерації є різною та ці процеси з правової точки зору хоча і схожі, однак не підлягають отождоженню.

Неодмінно варто відзначити, що у проєкті Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення реквізиції як інституту захисту суспільних інтересів в умовах воєнного або надзвичайного стану» № 4673, було запропоновано доповнити положення Цивільного кодексу України статтею 353-1 «Реквізиція в умовах воєнного або надзвичайного стану». Частина друга зазначеної статті містила перелік об'єктів реквізиції, якими могли виступати, зокрема, корпоративні права власників, учасників, акціонерів, частки у статутному капіталі господарських організацій та підприємств, зазначених в абзаці 3 цієї частини [14]. Проте, зазначена законодавча ініціатива не була узаконена.

Відсутність переліку видів майна, яке підлягає відчуженню, може стати підставою для виникнення суперечок між власниками майна, яке відчужено на користь держави в умовах воєнного стану та державою, яка конфіскувала таке майно. Тому цілком логічним постає питання, чи є обмеження щодо видів майна, які підлягають примусовому відчуженню в умовах воєнного стану?

Доречно розглянути означене питання на прикладі акцій, які посвідчують майнові права власників акцій акціонерного товариства.

Із положень статті 8 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» № 389-VIII від 12 травня 2015 року [7] випливає, що на місцевостях, де введено режим воєнного стану, за спільним рішенням військового командування та військової адміністрації (у разі створення такої), для потреб держави в умовах правового режиму воєнного стану можливе запровадження та здійснення заходів правового режиму воєнного стану, до яких віднесено, зокрема, примусове відчуження комунального або приватного майна, вилучення майна державних підприємств та державних господарських об'єднань. Здійснення заходів правового режиму воєнного стану можливо як самостійно військовим командуванням та військовою адміністрацією, так і за участю органів виконавчої влади та місцевого самоврядування. Здійсню-

ючи такі заходи означені суб'єкти зобов'язані видавати про це відповідні документи встановленого зразка, як-от акт про примусове вилучення майна.

Як передбачено у статті 1 Закону України «Про передачу, примусове відчуження або вилучення майна в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану» № 4765-VI від 17 травня 2012 року примусове відчуження майна – позбавлення власника права власності на індивідуально визначене майно, що перебуває у приватній або комунальній власності та яке переходить у власність держави для використання в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану за умови попереднього або наступного повного відшкодування його вартості [6].

Р. Миронюк та Г. Сластнікова вказували на те, що фактичною підставою відчуження майна в умовах воєнного стану є задоволення потреб військових формувань для ліквідації військової загрози, якщо наявного державного майна для належного забезпечення обороноздатності країни або ліквідації наслідків збройної агресії не достатньо; підставою для примусового відчуження такого майна не може бути необхідність поповнення матеріальних резервів Збройних сил України та підрозділів територіальної оборони у випадку, наприклад, завершення активної стадії бойових дій, які не підлягають негайному використанню [19, с. 132].

Потреби держави в умовах воєнного стану є оціночними поняттями та немає законодавчого визначення, при цьому залишаючи суб'єктам реєстрації певну свободу розсуду. І варто зауважити, що при прийнятті рішення за принципом «на власний розсуд» дуже важливим є дотримання балансу інтересів між потребами держави та фундаментальними правами особи.

В. Коссак та У. Андрусів вважають, що для визначення правомірності втручання у право приватної власності шляхом реєстрації необхідно враховувати критерії законності втручання, суспільної необхідності та пропорційності [18, с. 171].

Отже, резюмуючи можна зазначити, що реєстрація має здійснюватися щодо майна, яке за своїми характеристиками може використовуватися для потреб воєнного часу (відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпе-

чення національної безпеки та територіальної цілісності). Такими характеристиками доцільно вважати стратегічну значимість майна та функціональне призначення майна. Наведені характеристики є взаємопов'язаними, мають оціночний характер та визначаються окремо щодо кожного об'єкту реєстрації.

Доречно відмітити, що стратегічна значимість майна визначається на основі співставлення декількох факторів, таких як: місце розташування майна, економічна та політична привабливість майна, його рентабельність.

До прикладу, можна дати оцінку майна всім відомого металургійного комбінату «Азовсталь» у м. Маріуполі Донецької області. З точки зору географічного розташування, загальновідомим фактом є те, що територія заводу займає велику за розміром територію, яка розташована на березі Азовського моря та умовно розділяє місто на дві частини. З економічної точки зору підприємство є провідним в Україні виробником металопрокатної продукції, яка широко використовується для суднобудування, енергетичного й спеціального машинобудування, мостобудування, тощо, та є єдиний в Україні виробник залізничних рейок широкої колії і рейкових скріплень до них [22]. Довгий час до 2022 року було монополістом з випуску металопрокату та займало третє місце за рівнем валового доходу серед металургійних підприємств України [23]. Політична привабливість заводу проявляється у тому, що на виробничих потужностях заводу виробляється продукція, яка експортується більше ніж у 30 країн світу та якість такої продукції визнана більш ніж в 70 країнах світу [22]. Резюмуючи, можна оцінити майно заводу (як рухоме так і нерухоме) як багатофункціональне; приміщення заводу з огляду на географічне місцезнаходження можна використовувати як укриття для військових та цивільних, як місце для дислокації військових підрозділів, тощо; рухоме майно можливо використовувати за його прямим функціональним призначенням та подальшим використанням готової продукції для задоволення потреб держави в умовах воєнного стану. Оцінюючи у сукупності викладене, можна стверджувати, що майно металургійного заводу «Азовсталь», за умови його перебування на підконтрольній українській території та наяв-

ності у держави можливості використовувати означені активи, за своїми характеристиками могло би бути використано для потреб воєнного часу та могло бути реквізовано, оскільки відповідає критеріям визначення майна стратегічно важливим для потреб оборони.

Пропоновані характеристики для визначення майна таким, що може забезпечити потреби воєнного часу, можуть бути застосовані також до майнових прав, у тому числі акцій акціонерних товариств. Із означеного слідує, що акції можуть бути примусово відчужені у їх власників якщо вони можуть забезпечити оборонні потреби держави в умовах воєнного стану.

Нормативне визначення поняття акцій закріплено у Законі України «Про ринки капіталу та організовані товарні ринки» № 3480-IV від 23 лютого 2006 року. Відповідно до статті 9 зазначеного закону, акція – це іменний цінний папір, що посвідчує майнові права його власника (акціонера), що стосуються акціонерного товариства, включаючи право на отримання частини прибутку акціонерного товариства у вигляді дивідендів та право на отримання частини майна акціонерного товариства у разі його ліквідації, право на управління акціонерним товариством, а також немайнові права, передбачені Цивільним кодексом України, цим Законом та законом, що регулює питання створення, діяльності та припинення акціонерних товариств. Акції існують виключно в електронній формі [9].

Якщо розглядати дане питання виходячи із буквального значення акцій, то звісно цінний папір ніяким чином не може забезпечити нагальні потреби держави. Акції посвідчують майнові права власника на управління акціонерним товариством та отримання частини майна акціонерного товариства. Військове командування разом із військовими адміністраціями (у разі їх утворення) в умовах воєнного стану можуть використовувати потужності та трудові ресурси підприємств, установ і організацій усіх форм власності для потреб оборони, змінювати режим їхньої роботи, проводити інші зміни виробничої діяльності, а також умов праці відповідно до законодавства про працю [7]. Тобто, фактично суб'єкти реквізиції для забезпечення потреб оборони можуть здійснювати управління підприємствами, у тому чис-

лі і акціонерними, та примусово відчужувати, вилучати майно без примусового відчуження акцій такого товариства.

Окремо слід наголосити, що майно, яке використовується для потреб оборони слід розмежовувати із військовим майном. Так, військовим майно є державне майно, яке закріплюється за військовими частинами, закладами, установами та організаціями Збройних Сил України [8]. І. Піскун та М. Соколовський пропонують наступне визначення поняття військового майна, під яким слід розуміти нерухоме і рухоме майно загального і спеціального призначення, що відноситься до державної власності і закріплене за структурами Збройних Сил України, іншими військовими формуваннями на праві оперативного управління, що використовується ними виключно за функціональним та цільовим призначенням з метою виконання своїх функцій і обслуговування військовослужбовців, а також для ведення господарської діяльності в порядку, встановленому законодавством України [21, с. 59]. Пропоноване науковцями визначення є найбільш повним та точним для опису досліджуваного питання.

Примусово відчужене майно в умовах воєнного стану переходить у власність держави з моменту підписання акту приймання-передачі майна. Враховуючи, що майно відчужується для потреб оборони, цілком логічним є те, що у подальшому функції власника майна виконує військове керівництво, яке прийняло відповідне рішення про примусове відчуження майна. Виходячи із аналізу положень Закону України «Про управління об'єктами державної власності» від 21 вересня 2006 року № 185-V [10] та Положення про Міністерство оборони України (далі – Міноборони), яке затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 26 листопада 2014 року № 671 [12], Міноборони є суб'єктом управління об'єктами державної власності, що належать до сфери управління Міноборони. Разом з цим, основним завданням Міноборони є забезпечення формування та реалізація державної політики з питань національної безпеки у воєнній сфері, сферах оборони і військового будівництва у мирний час та особливий період [12].

Логічно постає питання: чи можна покласти на Міноборони функції з управління майном,

яке до його реквізиції не було військовим майном та використовувалося поза оборонно-промисловою сферою?

У контексті означеного слід відмітити, що 10.04.2023 Верховною Радою України прийнято Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо удосконалення правового регулювання питань, пов'язаних із здійсненням заходів правового режиму воєнного стану» від 27 грудня 2022 року № 8312, який наразі не набув чинності та знаходиться на підписі у Президента України. Означеним Законом нормотворець узаконив норму наступного змісту: Міноборони здійснює управління корпоративними правами (акціями, частками), примусово відчуженими в умовах правового режиму воєнного стану, відповідно до законодавства з питань управління об'єктами державної власності. Корпоративні права (акції, частки), примусово відчужені в умовах правового режиму воєнного стану та передані в управління Міноборони набувають статусу військового майна з моменту проведення в системі депозитарного обліку депозитарних операцій щодо примусового відчуження таких корпоративних прав у власність держави [14]. Проте, із означеними нормами не можливо погодитися.

Майнові права визнаються як речові права, оскільки вони не є предметом матеріального світу. Право власності на акції супроводжується наявністю певного обсягу корпоративних прав. Виходячи із визначення військового майна, акції не можуть бути об'єктом примусового відчуження майна оскільки не є річчю у розумінні положень цивільного законодавства та не відповідають ознаками, які притаманні військовому майну.

Примусове відчуження акцій неможливо визнати виключним, необхідним заходом, здійснення якого необхідно для забезпечення потреб оборони. Відсутність у законодавстві обмежень щодо майна, яке не може бути відчужене в умовах воєнного стану може стати

причиною зловживання правом примусового відчуження майна, оскільки відчужене майно переходить у власність держави. Відтак, пропонується з метою забезпечення захисту права приватної власності доповнити Закон України «Про передачу, примусове відчуження або вилучення майна в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану» окремою статтею, у якій закріпити вичерпний перелік майна, яке не може бути примусово відчужене в умовах воєнного стану включивши в даний перелік, зокрема, акції акціонерних товариств як різновид майнових прав.

Висновок. Проведене дослідження дає змогу зробити висновок про те, що сучасний стан розвитку інституту примусово відчуження майна в умовах воєнного стану свідчить про значний потенціал для законотворчої та наукової діяльності. Питання захисту права власності в умовах воєнного стану є досить актуальним. Відсутність нормативного закріплення об'єктів примусового відчуження майна в умовах воєнного стану дає певну свободу розсуду державі, що може спричинити подальші суперечки щодо законності реквізиції такого майна. З метою забезпечення захисту права приватної власності, запропоновано узаконити виключний перелік майна, яке не може бути примусово відчужене в умовах воєнного стану шляхом доповнення положень Закону України "Про передачу, примусове відчуження або вилучення майна в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану" окремою статтею відповідного змісту; та запропоновано характеристика майна, яке за своїми характеристиками може використовуватися для потреб воєнного часу.

Подальші дослідження планується спрямувати на вивчення об'єктів, які не можуть бути примусово вилучені для потреб оборони в умовах воєнного стану та дослідження нормативного регулювання процедури реквізиції майна в умовах воєнного стану.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 року № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.
2. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) (Європейська конвенція з прав людини) від 04 листопада 1950 року, ратифікована Законом України від 17 липня 1997 року № 475/97-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text.

3. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 року № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#n1044>.
4. Про затвердження Указу Президента України «Про введення воєнного стану в Україні»: Закон України від 24 лютого 2022 року № 2102-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2102-20#Text>.
5. Про основні засади примусового вилучення в Україні об'єктів права власності Російської Федерації та її резидентів: Закон України від 03 березня 2023 року № 2116-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2116-20#Text>.
6. Про передачу, примусове відчуження або вилучення майна в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану: Закон України від 17 травня 2012 року № 4765-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4765-17#Text>.
7. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12 травня 2015 року №389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>.
8. Про правовий режим майна у Збройних Силах України: Закон України від 21 вересня 1999 року № 1075-XIV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1075-14#Text>.
9. Про ринки капіталу та організовані товарні ринки: Закон України від 23 лютого 2006 року № 3480-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3480-15#Text>.
10. Про управління об'єктами державної власності: Закон України від 21 вересня 2006 року № 185-V. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/185-16#Text>.
11. Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента України від 24 лютого 2022 року № 64/2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text>.
12. Про затвердження Положення про Міністерство оборони України: постанова Кабінету Міністрів України від 26 листопада 2017 року № 671. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/671-2014-%D0%BF#Text>.
13. Про внесення змін до деяких законів України щодо удосконалення правового регулювання питань, пов'язаних із здійсненням заходів правового режиму воєнного стану: Проект Закону України від 27 грудня 2022 року № 8312. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/1594034>.
14. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення реєвізиції як інституту захисту суспільних інтересів в умовах воєнного або надзвичайного стану: Проект Закону України від 29 січня 2021 року № 4673. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/502379>.
15. Гриняк А. Примусове відчуження майна в умовах воєнного стану в Україні. *Нове українське право*. 2022. Випуск 2. С. 21–28. URL: <http://newukrainianlaw.in.ua/index.php/journal/article/view/227/206>.
16. Клименко О. Правова природа та розвиток інституту реєвізиції в праві України. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Юридичні науки*. 2012. Випуск 91. С. 56–60. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKNU_Yur_2012_91_18.
17. Коссак В. Експропріація і вилучення майна: європейська судова практика. *Право України*. 2016. № 1. С. 93–100.
18. Коссак В., Адрусів У. Реєвізиція як підстава припинення права власності в умовах воєнного стану. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2023. Серія Право. Випуск 76. С. 169–175. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/54332/1/281432-96-648929-1-10-20230611.pdf>.
19. Миронюк Р., Сластнікова Г. Особливості відчуження майна в умовах воєнного стану: адміністративно-правовий аспект. *Юридичний бюлетень*. 2022. Випуск 24. С. 128–136. URL: <http://www.lawbulletin.oduvs.od.ua/archive/2022/24/17.pdf>.
20. Настіна О. Особливості нормативно-правового регулювання примусового припинення права власності на землю в умовах правового режиму воєнного стану в Україні. *ScienceRise. Juridical Science*. 2022. № 1. С. 24–29. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/srjusc_2022_1_6.
21. Піскун І. Соколовський М. Поняття та загальна характеристика військового майна. *Наукові праці Національного авіаційного університету. Юридичний вісник: повітряне та космічне право*. 2023. № 2 (67) 2023. С. 54–61. URL: https://www.researchgate.net/profile/Tetiana-Obikhod/publication/373736036_Istoria_rozvitku_pравових_form_zabezpecenna_rezimu_kosmicnoi_dialnosti/links/64f9ea934c72a2514e5ba1a8/Istoria-rozvitku-pravovih-form-zabezpecenna-rezimu-kosmicnoi-dialnosti.pdf#page=54.
22. Азовсталь сьогодні. URL: <https://azovstal.metinvestholding.com/ua/about/common>.
23. Інтерв'ю з Головою Комітету Верховної Ради України з питань соціальної політики та захисту прав ветеранів. 15.02.2023. URL: https://komspip.rada.gov.ua/news/main_news/75824.html.